

LUNDS
UNIVERSITET

Indikationer på maktförskjutning från stater till företag

-En studie om Global Compact princip 1 och princip 2

Elisavet Johansson Tziampazis

Mänskliga rättighetsstudier

Höstterminen 2012

Handledare: Anna-Karin Bergman

Abstrakt

Syfte med min uppsats är att undersöka huruvida det finns några indikationer på en möjlig maktförskjutning av staters ansvar för de mänskliga rättigheterna till att handla om företagen ansvar för dem, i Global Compact princip 1 och 2. För detta syfte har jag formulerat frågeställningen: *Finns det i princip 1 och 2 i Global Compact indikatorer på att en maktförskjutning kan ske från stater till företag i relation till mänskliga rättigheter, och hur kommer dessa i så fall till uttryck?* Den teoretiska referensramen i uppsatsen utgörs av Franzéns relationella maktbegrepp och det verktyg, makttriangeln, han skapat för att kunna studera hur makt opererar. Makttriangeln kombinerar tre verktyg och begrepp för att undersöka och förstå makt: diskurser, resurser och kontexter. Till detta har jag sedan fogat begreppen tolkningsföreträde och ansvar. Metoden jag använt mig av för att undersöka princip 1 och 2 är innehållsanalys där jag konstruerat en analysram i vilken jag tagit fasta på den teoretiska referensramen och de centrala begrepp den innehåller. Genom min analys finner jag att det i princip 1 och 2 finns flera indikationer på en maktförskjutning vilken tar sig i uttryck exempelvis genom att FN, i de båda principerna, ger företagen tolkningsföreträde. Detta genom att det ges utrymme för företagen att tolka vilka rättigheter de anser vara de mest relevanta för företagets kärnverksamhet för att sedan agera i relation till dem.

Nyckelord: *CSR, Mänskliga rättigheter, Global Compact, Makt, Ansvar, Tolkningsföreträde, Relationella maktbegrepp*

Innehållsförteckning

1.Inledning	s.1
1.1. Syfte och frågeställning	s.1
2.Bakgrund	s.3
2.1. Bakgrunden till Global Compact	s.3
2.1.1. <i>Global Compact</i>	s.4
2.1.2. <i>Global Compact princip 1 och 2</i>	s.6
2.2. Tidigare forskning	s.7
3. Teoretisk referensram	s.9
3.1. Makt	s.9
3.2. Tolkningsföreträde	s.11
3.3. Ansvar	s.12
4. Metod	s.14
4.1. Urval av texter	s.14
4.2. Innehållsanalys	s.14
4.3. Analysram	s.16
4.4. Metodkommentar	s.17
5. Analys	s.18
5.1. Princip 1 i Global Compact	s.18
5.2. Princip 2 i Global Compact	s.22
6. Sammanfattande diskussion	s.28
7. Avslutande reflektion	s.30
Litteraturlita	s.31

1. Inledning

Corporate social responsibility (CSR) är ett mångtydligt begrepp och en form av internationellt samlingsbegrepp vilket används flitigt av internationella organisationer, företagsvärlden och akademiker. CSR som helhet är ett normativt koncept, där företagen på frivillig basis bestämmer sitt deltagande. Det normativa konceptet syftar till vad företag bör göra och hur företagen bör agera. En viktig del i CSR är de mänskliga rättigheterna. I Global Compact formulerar FN hur företagen bör ta sitt sociala ansvar och då också för mänskliga rättigheter. Det har vid upprepade tillfällen skett övertramp och kränkningar som fått det internationella samfundet att ta initiativ till detta dokument. En fråga man kan sälla sig är vad kan det komma att innebära i framtiden om företag på frivillig basis skall ta ansvar för de mänskliga rättigheterna.

1.1. Syfte och frågeställning

Oftast när man talar om företag och deras sociala ansvar om CSR så talar man uteslutande om företagens globala ansvar i utvecklingsländer. Företagens ansvar och roll i västvärlden diskuteras väldigt sällan i dessa termer. Mycket av detta kan säkert förklaras av de krav som ställts på företagen efter det att det gång på gång avslöjats missförhållanden i produktion eller personalpolitik när företagen engagerat sig i utvecklingsländer. Sahlin Andersson¹ påpekar att det huvudsakligen handlar om stora multinationella företag med så stora resurser att både stater och intergovermentala organisationer vänder sig till dem för att få deras hjälp. Det finns inte heller något som begränsar dessa företags storlek och makt. Detta förhållande, då multinationella företag växer sig allt starkare på den globala arenan, kan enligt Sahlin Andersson i förlängningen leda till en gränsförskjutning av ansvar mellan stater och civilsamhällen till företag.²

Sahlin Anderssons resonemang ledde in mig på funderingar om CSR också skulle kunna innebära att ansvaret för de mänskliga rättigheterna skulle kunna förskjutas bort från stater till företag. Syftet med min uppsats är således att undersöka huruvida det i Global Compact

¹ Sahlin Andersson K, 'Corporate social responsibility: a trend and a movement, but of what and for what?', i Corporate Governance, vol.6, no 5, 2006, pp. 595-608.

² Ibid, s. 602.

princip 1 och 2 finns några indikationer på en sådan maktförskjutning. Mot bakgrund av mitt syfte formulerade jag följande frågeställning:

Finns det i princip 1 och 2 i Global Compact indikatorer på att en maktförskjutning kan ske från stater till företag i relation till mänskliga rättigheter, och hur kommer dessa i så fall till uttryck?

2. Bakgrund

I detta avsnitt redogör jag för bakgrunden till Global Compact och för dess principer i korthet. Avslutningsvis i avsnittet redogör jag för relevant tidigare forskning på ämnet CSR och mänskliga rättigheter.

2.1. Bakgrunden till Global Compact

När den dåvarande generalsekreteraren för FN, Kofi Annan, talade på World Economic Forum år 1999³ efterlyste han en vidare utveckling av den relation som han menade redan var i utveckling, mellan FN och den privata sektorn. Vidare föreslog Annan ett globalt avtal mellan dessa två parter som skulle grundas på gemensamma värden och principer gällande mänskliga rättigheter, arbetsvillkor och miljömässig praxis. Annan menade att det finns en avsaknad av gemensamma grundläggande värden på den globala marknaden och då världsekonomin fortsätter att bli mer och mer globaliserad måste även grundläggande värden gällande mänskliga rättigheter, arbetsrelaterade rättigheter och hänsyn för miljön följa världsekonomin utveckling och bli gemensamma värden på den globala marknaden. Den globala marknaden utan gemensamma värden menade Annan inte är hållbar, dock kan gemensamma grundläggande värden göra att den globala ekonomin och marknaden blir hållbar.⁴

Enligt Annan finns det för företag två huvudsakliga sätt att verka för att skapa en marknad med gemensamma värden och standard. Det ena sättet är att företag agerar inom ramarna för den politiska arenan och uppmuntrar stater att utöka FN:s resurser för att främja målet med gemensamma värden. Det andra sättet som företagen kan främja en utveckling av en sådan marknad är genom att företagen utvecklar egna uppförandekoder som bygger på de gemensamma värdena. Genom att utveckla uppförandekoder vidtar företagen åtgärder inom sfären för sina egna företag samtidigt som de bidrar till en marknad med gemensam grundstandard och gemensamma värden.⁵

³ United Nations, Press Release SG/SM/6881, <http://www.un.org/News/Press/docs/1999/19990201.sgsm6881.html>, 1999

⁴ Ibid.

⁵ Ibid.

Den utökade relationen mellan FN och företagsvärlden och det gemensamma initiativet mellan dessa för gemensamma värden på marknaden som Kofi Annan efterlyste i sitt tal under World Economic Forum 1999 kom att resultera i just vad han önskade, ett samarbete mellan parterna och ett gemensamt initiativ, detta kallat Global Compact.

2.1.1 Global Compact

Global Compact blev resultatet av det initiativ som Annan efterlyste 1999. Global Compact är ett initiativ, bestående av tio principer gällande anti-korruption, mänskliga rättigheter, arbetsvillkorliga rättigheter och hänsyn till miljön för de företag vilka väljer att åtaga sig ansvaret att följa och implementera initiativet och principerna på alla nivåer i sin verksamhet. Det finns två huvudsakliga syften med Global Compact. Det första är att de tio principerna vilka utgör Global Compact skall inkorporeras i all företagsverksamhet världen över medan det andra huvudsakliga syftet är att lägga grund för handlingar och processer för ett bredare stöd för FN:s pågående arbete med värdefrågor.⁶

De tio principerna innefattar företags ansvar för mänskliga rättigheter, arbetsrelaterade rättigheter, ansvarsfullt förhållningssätt gentemot miljön och ansvar för anti-korruption. De olika principerna berör olika delar av dessa fyra värden. I samtliga principer finns rekommendationer för hur företagen skall agera för att inkorporera principerna i sin verksamhet. Principerna 1 och 2 behandlar mänskliga rättigheter och hur företag kan arbeta med frågor kopplat till dem medan princip 3 till 6 behandlar arbetsrelaterade rättigheter och rekommendationer för hur företag kan arbeta med dessa fyra principer. De sjunde, åttonde och nionde principerna i Global Compact berör företagens miljöansvar och hur företagen kan arbeta med detta. Den tionde principen berör anti-korruption och rekommenderade steg som företagen kan ta i arbetet mot korruption.⁷

Mer ingående handlar den första principen om att företag skall stödja och respektera skyddandet av de mänskliga rättigheterna, medan den andra behandlar ansvaret att inte vara inblandat i kränkningar av de mänskliga rättigheterna.

⁶ United Nations, Global Compact, Overview of the UN Global Compact, <http://www.unglobalcompact.org/AboutTheGC/index.html>

⁷ United Nations, Global Compact, The ten Principles, <http://www.unglobalcompact.org/AboutTheGC/TheTenPrinciples/index.html>,

Princip 3 till 6 berör företagens arbetsmiljömässiga ansvar där princip tre behandlar arbetarnas rätt till föreningsfrihet och rätten till kollektivförhandlingar. Den fjärde principen behandlar företagens ansvar att förhindra och eliminera alla former av tvångsarbete medan den femte principen berör företagens ansvar att effektivt avskaffa allt barnarbete. Princip 6 behandlar företagens ansvar att motverka diskriminering gällande anställning och yrkesutövning.

Principerna sju, åtta och nio handlar om att företagen skall ha ett ansvarsfullt förhållningssätt till miljön, där princip sju mer ingående handlar om att företag bör tillämpa försiktighetsprincip när det gäller miljörisker. Den åttonde principen om att företag skall ta initiativ för ett större miljömässigt ansvar. Princip nio handlar om att företag bör uppmuntra en utveckling och användning av miljövänlig teknik. Den tionde principen i Global Compact berör anti-korruption och att företag bör motverka korruption i alla dess former.⁸

För att ett företag skall kunna ha möjlighet att delta i Global Compact-initiativet krävs det att företagets ledning skriver under en ansökan om att bli medlemmar. Ett företag vilket blir medlem åtar sig att anpassa sin verksamhet för att vara i enlighet med de tio principerna och främja FN:s mål med initiativet.

Global Compact är inte juridiskt bindande, dock har den, genom att samtliga principer bygger på deklARATIONER och konventioner som antagits via internationella överenskommelser samt ratificerats av medlemsländer i FN⁹, fått normativ verkan. Då Global Compact inte är juridisk bindande och sker på frivillig basis kan ett företag vilket inte lever upp till sina åtagande inte utsättas för sanktioner, dock kan ett företag uteslutas ur Global Compact.¹⁰

De företag vilka åtagit sig att följa Global Compact skall varje år lämna in en rapport där visar på de åtgärder de vidtagit för att inkorporera de tio principerna på alla nivåer inom företagsverksamheten och i samtliga beslutsprocesser.¹¹ Rapporterna vilka företagen lämnar in ligger till grund för om de kommer att vara få fortsätta vara medlemmar av Global Compact då rapporterna måste uppfylla vissa minimikrav.¹²

⁸ United Nations, Global Compact, The ten Principles

⁹ Ibid

¹⁰ United Nations, Global Compact http://www.unglobalcompact.org/COP/frequently_asked_questions.html

¹¹ United Nations, Global Compact, Frequently Asked Questions

¹² United Nations, Global Compact, Global Compact Principle One, <http://www.unglobalcompact.org/AboutTheGC/TheTenPrinciples/principle1.html>

2.1.2 Global Compact princip ett och två

Princip ett och två är de principer vilka direkt är kopplade till deklARATIONEN om mänskliga rättigheter.¹³ Vilket jag ovan nämnt behandlar princip 1 företags ansvar att stödja och respektera de mänskliga rättigheterna och det skydd rättigheterna medför. I principen omnämns fyra sätt på vilka företag kan stödja och främja mänskliga rättigheter: att stödja FN:s mål genom sin kärnverksamhet, strategiska sociala investeringar och filantropi, genom opinionsbildning samt genom samarbeten och kollektiva åtgärder. För att företagen på ett strategiskt sätt skall kunna främja, och kartlägga om det uppfyller sitt ansvar att respektera de mänskliga rättigheterna bör företagen tillämpa *due diligence*¹⁴, ett systematiskt tillvägagångssätt innefattande identifikation för att kunna bli medvetna om, förebyggande och mildring av risken för involvering i kränkningar.¹⁵

Den andra principen berör begreppet *complicity*¹⁶, det vill säga medverkan. I denna princip syftar begreppet på företags medverkan i kränkningar av de mänskliga rättigheterna. Ett företag kan medverka till kränkningar av de mänskliga rättigheterna på olika sätt. Tre kontexter i vilka företag kan medverka och vara inblandade i kränkningar belyses i principen. Den ena kontexten syftar till när ett företag direkt medverkar till kränkningar genom att bidra med varor eller tjänster vilka de har vetskapen om kommer att användas för att begå kränkningar av de mänskliga rättigheterna. Den andra kontexten vilken ett företag kan medverka till denna form av kränkningar är då ett företag tjänar på dem även om företaget inte bidragit till dem eller orsakat dem. Den sista kontexten är den där företag är inaktiva inför övergrepp på de mänskliga rättigheterna. För att företagen skall undvika att medverka eller anklagas för medverkan till rättighetsövergrepp bör företagen tillämpa *due diligence*.¹⁷

2.2 Tidigare forskning

Gällande CSR som helhet finns det stora mängder forskning, både svensk och internationell. En sökning i en nationell databas visar att studenter från olika discipliner vid svenska

¹³ United Nations, Global Compact, The ten Principles

¹⁴ United Nations, Global Compact, Global Compact Principle One

¹⁵ Ibid.

¹⁶ United Nations, Global Compact, Global Compact Principle Two,
<http://www.unglobalcompact.org/AboutTheGC/TheTenPrinciples/Principle2.html>

¹⁷ Ibid.

universitet och högskolor flitigt skrivit om CSR under de senaste 10 åren. Mest frekvent rör det sig om kandidat- magister och masteruppsatser där författarna undersöker företagspolicys, de existerande erkända ramverken för CSR eller konsumentbeteende i relation till företag med utarbetat CSR-policy. Däremot har jag inte lyckats finna särskilt många uppsatser som behandlar CSR i relation till mänskliga rättigheter utifrån ett kritiskt perspektiv. Därför kommer jag här att kort presentera ett par vetenskapliga bidrag (två artiklar och ett bokkapitel) som kritiskt diskuterar relationen mellan CSR och mänskliga rättigheter.

Florian Wettstein har publicerat ett antal olika vetenskapliga artiklar på ämnet CSR och mänskliga rättigheter.¹⁸ I sin forskning menar Wettstein att CSR sågs tidigare som någonting externt i relation till själva företagsverksamheten och att mänskliga rättigheter tidigare inte spelat någon framträdande roll i diskussionerna om CSR. Fram till nyligen har mänskliga rättigheter intagit en marginaliserad roll i begreppsbildningen av CSR. Till en början handlade CSR inte om att företagen skulle försöka ta itu med skadliga biverkningar av deras företagsamhet, utan mer om att ge något tillbaka till samhället som samhället inte förväntat sig, men uppskattade.¹⁹ Även om CSR kommit att få allt större betydelse menar Wettstein att de mänskliga rättigheterna fortsatt spelar en liten roll för CSR. Wettstein menar att de mänskliga rättigheternas roll i CSR litteraturen kan delas upp i tre olika ”vågor”. Den första vågen av bidrag till CSR-litteraturen kom på 1980-talet. Dock var dessa bidrag inte allt för vanliga och fokus, i litteraturen om CSR, låg på arbete och arbetsrelaterade rättigheter. Den andra vågen kom vid debatten om barnarbete på 1990-talet och den tredje vågen där mänskliga rättigheter börjades diskuteras i litteraturen i relation till CSR startade 2005 vid skapandet av, Special Representative of the Secretary-General, John Ruggies ramverk.²⁰

Trots detta hävdar Wettstein att försök att integrera mänskliga rättigheter som en del av själva kärnan av CSR-begreppet allmänt sett är sällsynt. En viss del av förklaringen till detta anser han ligger i CSR:s bas av frivillighet, vilket gör att inget politiskt ansvar heller kan utkrävas. Wettstein föreslår ett mer omfattande begreppsbyggande om mänskliga rättighetsskyldigheter

¹⁸ Wettstein F, 'CSR and the Debate on Business and Human Rights: Bridging the Great Divide' *Business Ethics Quarterly*, Oktober 2012, pp.739-770 samt Wettstein F, 'Beyond Voluntariness, Beyond CSR: Making a Case for Human Rights and Justice', *I Business and Society Review*, 114:1, 2009, s. 125-152

¹⁹ Wettstein F, 'Beyond Voluntariness, Beyond CSR: Making a Case for Human Rights and Justice', *I Business and Society Review*, 114:1, 2009, s. 125-152

²⁰ Wettstein, 2012, s.746

för företag. Ett begrepp som är grundat i en moralisk, snarare än en, juridisk eller politiskt förståelse för mänskliga rättigheter. Här går Wettstien från ansvar till skyldighet och vidare till begreppet plikt och företagens plikt att respektera mänskliga rättigheter.²¹

Ett annat kritiskt perspektiv på företags sociala ansvar och förhållande till mänskliga rättigheter som lyfts i CSR anlägger Surya Deva i artikeln *Protect, Respect and Remedy: A Critique of the SRSG's Framework for Business and Human Rights*,²² när hon utvärderar SRSG rapport *Protect, Respect and Remedy* från 2008. En av de punkter Deva reser är oviljan att ge sig in i frågan om att precisera de skyldigheter i relation till mänskliga rättigheter som företag har som är verksamma i olika miljöer. Snarare avvisar man alla behov av en form av katalogisering över det ansvar företag kan ha för mänskliga rättigheter. Som legitimerande grund anger man i rapporten att företag kan så gott som påverka alla internationellt erkända rättigheter. Skulle man införa en begränsad lista så skulle man säkerligen missa en eller flera rättigheter som kan visa sig vara betydande i en speciell kontext och därför bli missledande.²³ Deva menar att det är viktigt att företagens ansvar i relation till rättigheterna identifieras. Skulle till exempel en förändring i omständigheter ske så som ett skifte i makt och funktion från stater till företag, rättfärdigar det, enligt Deva, att passande plikter för företagen identifieras.²⁴ Att identifiera företagens ansvar är också viktigt eftersom det är osannolikt att företag kan omfatta alla mänskliga rättigheter även om i rapporten tycks ha den uppfattningen att det skulle vara möjligt. Här menar Deva att vissa rättigheter som exempelvis är kopplade till asyl eller medborgarskap inte är rättigheter som företag ansvara över eller ha påverkan på.²⁵

²¹ Wettstien, 2012, p.752.

²² Surya Deva, 'Protect, Respect and Remedy: A Critique of the SRSG's Framework for Business and Human Rights', i Buhmann K, Roseberry L and Morsing M (ed.), *Corporate Social and Human Rights Responsibilities. Global Legal and Management Perspectives*, Palgrave Macmillan, Chippenham and Eastbourne, 2011, s. 108-126

²³ Ibid, 2011, s.119.

²⁴ Ibid, s.120.

²⁵ Ibid. s.120.

3. Teoretisk referensram

I detta avsnitt redogör jag för teorierna och de begrepp vilka kommer att utgöra den teoretiska referensramen i uppsatsen.

3.1 Makt

För att närma mig begreppet makt har jag tagit utgångspunkt i Mats Franzéns makttriangel²⁶. Han gör en uppdelning av maktbegreppet i tre olika betydelser. För det första pratar han om den intentionella makten där makt ses som en förmåga. En makt som en kraft som en makt och styrka men också med avsikter och mål. Här kräver maktbegreppet ett handlande subjekt som med en vilja att åstadkomma något också har makten att kunna utföra det.²⁷ Det andra är det Franzén kallar det strukturella maktbegreppet som baserar sig på ett ojämnbördigt förhållande där den överordnade har makt över den underordnade. Detta maktbegrepp handlar således om förhållande mellan olika positioner där överlägsenheten kan ha olika innehåll. Det kan handla om fysisk styrka, kunskaper, kön, samhällsklasser etc. Det strukturella maktbegreppet betraktar samhället som bestående av en bestämd uppsättning förhållande mellan olika positioner. Det intentionella utgör en del av de så kallade handlingsteorierna där en handlande aktör står i centrum. Det strukturella maktbegreppet är däremot en del av strukturteorierna som fokuserar på förhållande som avgörande för samhällsvillkoren.²⁸

Därutöver skriver Franzén att man också kan prata om ett tredje maktbegrepp, det relationella maktbegreppet. Detta maktbegrepp inbegriper båda subjektens handlande och deras avsikter och de omständigheter, strukturer som subjekten verkar inom vid en given historisk tidpunkt. Genom det relationella maktbegreppet kan vi förstå de handlande subjekten men även också hur de är relaterade till varandra. Varje subjekt, aktör, existerar i ett nät av relationer som är ständigt föränderligt.²⁹

Makt finns i alla slags relationer men verkat också genom relationer. Med detta menas att makt inte är något enkelt verktyg som kan användas för att utöva makt eller härska. På så sätt blir makt med det relationella maktbegreppet inte någonting yttre eller något instrument som

²⁶ Franzén M, 'I fråga om makt. Diskurser, resurser, kontexter', i Goldberg T (red.), *Samhällsproblem*, Studentlitteratur, Lund, 2005, s. 85-127

²⁷ Ibid, s. 87.

²⁸ Ibid, s. 87-89.

²⁹ Ibid, s. 89.

någon kan ha för att härska.³⁰ Men makt enligt det relationella perspektivet har också en produktiv roll, det vill säga makt åstadkommer någonting. Den bidrar till att något upprätthålls eller skapas, till att forma relationer och det som händer i dessa. Med detta menas att makt inte bara behöver vara negativt utan även kan innebära något positivt. Slutligen är makt inte något absolut utan någonting relativt, där makt finns, finns också motstånd och förändring. Skillnaderna i makt är relativa och dessa skillnader beror oftast på sammanhanget. Makten är rörlig:

”Vi handlar – vi utövar makt *och* gör motstånd – hela tiden. Gamla maktförhållanden raderas och nya byggs upp, ibland mycket långsamt, ibland förvånansvärt raskt. I sådana maktprocesser – vars resultat alltid är mer eller mindre oavsedda – spelar som regel en mängd olika relationer in, även om de kanske har sitt ursprung i en bestämd relation.”³¹

Med utgångspunkt i det relationella maktbegreppet skapar Franzén en ”verktygslåda” för hur man skall kunna studera hur makt ”opererar”, en så kallad makttriangel. Triangeln är liksidig och kombinerar tre verktyg för att undersöka och förstå makt. Dessa tre verktyg är diskurser, resurser och kontexter vilka befinner sig på lika avstånd från varandra och från begreppet makt som står i triangelns centrum. Även om triangeln är liksidig kan en viss typ av verktyg till exempel resurser visa sig vara av avgörande betydelse i vissa typer av maktsituationer.³²

Diskurs kan beskrivas som ett system av mening och föreställningar. En diskurs anger ett bestämt förhållande mellan de ord och innebörder som ingår i den. De kan handla om vad som är rätt, fel eller om hur någonting är eller fungerar. Maktprocesser skriver Franzén är till sin karaktär alltid diskursiva. Genom diskursen skapas våra föreställningar ”*Ett slags anvisningar på hur vi skall se och förstå som samtidigt utesluter andra synsätt*”³³ och utövar på så sätt vårt sätt att se på världen. Varje diskurs har sina egna regler för att skapa och forma det som sägs på ett identifierbart sätt. Regler som är informella och underförstådda och fungerar som förgivettaganden verksamma i all kommunikation. ”*Varje gång vi tar dessa former för givna reproduceras den aktuella diskursens makt [...] Där och när vi tar saker för givna, opererar diskursens makt i det tysta.*”³⁴

³⁰ Ibid, s. 90.

³¹ Ibid, s. 98.

³² Ibid, s. 94-95.

³³ Ibid, s. 96.

³⁴ Ibid, s.98.99.

Resurser kan vara i många olika former till exempel pengar, vapen, social kompetens och utbildning. När vi utgår från ett relationellt perspektiv är inte dessa resurser att betrakta som absoluta utan är bundna till ett bestämt sammanhang. Med andra ord kan resurser i ett visst sammanhang inte flyttas till ett annat och ändå behålla sitt värde.³⁵ Om en resurs kan omsättas i makt bestäms alltså av de aktuella relationerna men dessa är rörliga och kan således inte tas för givna en gång för alla. Resurser kan vinnas, befästas och förloras.³⁶

Med kontext avser Franzén det nät av andra maktrelationer som de centrala maktrelationer man studerar, är inbäddade i, det vill säga maktrelationernas sammanhang. Franzén diskuterar två olika typer av kontexter, en mer övergripande som man alltid måste räkna med i varje maktrelation. Det handlar om genus, etnicitet och klass. Därutöver en kontext som han betraktar som mer sidoordnad och som han kallar förhållandet till tredje part. Varje maktrelation ställs i relation till något utomstående. Dessa relationer till tredje part kan vara både avsiktliga och tillfälliga. De avsiktliga handlar om olika typer av långsiktigt uppbyggda organiserade samarbeten eller allianser. Dessa syftar oftast till att befästa eller utmana en maktställning. Tillfälliga relationer till tredje part kan handla om relationer till aktörer men även om relationer till mera anonyma krafter som olika slag av konjunkturer eller trender.³⁷ Relationerna till tredje part spelar ofta in i de flesta maktrelationer och skapar oftast också en förhöjd osäkerhet i befintliga maktrelationer.

Franzén skapar genom denna så kallade makttriangel en ram för att analysera makt som process. Även om jag i min studie inte väljer att studera ett skeende och/eller en process utan använder mig av skrivna dokument vill jag ändå ta utgångspunkt i Franzéns makttriangel för en analys av de valda dokumenten. Till makttriangeln vill jag dock tillföra även begreppen tolkningsföreträde och ansvar.

3.2. Tolkningsföreträde

Tolkningsföreträde är ett begrepp som ofta anses ha sin grund i Stuart Halls begrepp *Primary Definers* och från hans analys av media. Med *Primary Definers* avser Hall de personer som ges tolkningsföreträde och som ofta utgörs av personer som innehar makt av olika slag. Dessa

³⁵ Ibid, s.105.

³⁶ Ibid, s.106.

³⁷ Ibid, s.116-120.

personers och tolkningar anses legitima och accepterade genom de statuspositioner som dessa personer innehar. Vid sin studie av media hävdade Hall att journalister ofta intar rollen som *Secondary Definers* genom att reproducera de privilegierades definitioner och tolkningar. Tolkningsföreträde används ofta i betydelsen att en persons tolkning ges större utrymme i en specifik situation relaterat till den position denna person har.³⁸

3.3 Ansvar

Ansvarsbegreppet kan förstås på många olika sätt. Mats Lundström gör en indelning av ansvarsbegreppet (baserat på Herbert J. Spiro) i tre olika typer: *Kausalt ansvar* innebär att en person genom sitt beteende har orsakat en viss händelse. Ett kausalt ansvar kräver inte intentionalitet utan föreligger oberoende av om personen avsåg att orsaka ändelsen eller ej. Det avgörande är att personens beteende kan ses som en orsak till händelsen. *Påföljdsansvar* innebär att en person kan stå till svars för en händelse. Påföljdsansvaret är relaterat till en bedömningsgrund till exempel ett normsystem och påföljden kan vara negativ eller positiv. En person har ett *Uppgiftsansvar* för en händelse om personen får i uppgift att handla på ett sådant sätt att en viss händelse inträffar (kan även handla om ett icke-handlande). Uppgiften eller befallningen att utföra handlingen kan ses utifrån ett regelsystem. De här tre typerna av ansvar i konkret situation kan sammanfalla men behöver inte göra det.³⁹

Härutöver kan man också tala om en distinktion mellan ett juridiskt ansvar och ett moraliskt ansvar. Ett juridiskt ansvar är reglerat i gällande lag. Ett moraliskt ansvar däremot förutsätter någon form av intentionalitet, det vill säga, att en person kan anses vara moraliskt ansvarig för en händelse endast om personen orsakat händelsen avsiktligt och frivilligt. Härutöver skriver Lundström om det politiska ansvaret som oftast utkrävs efter relativt vaga principer. Politiska opinioner utgör ofta påtryckning för utdömande av denna typ av ansvar. ”Ofta är taktiska överväganden hos dem som utkräver ansvar mer avgörande än den faktiska skulden hos den som ställs till ansvar. Politiskt ansvar kan grundas på en informell eller formell regel. Även om det utdöms oberoende av faktiskt kausalt ansvar, hävdas ofta (som ett argument) att kausalt ansvar föreligger.”⁴⁰

Beroende på vem som bestämmer och bedömer handlingen kan ansvaret delas in i de två kategorierna externt och internt. Externt ansvar kan man tala om, om någon annan än den

³⁸ Heed P, *Frankrike brinner - En studie om det globala nyhetsrummet och etnisk representation*, Statsvetenskapliga institutionen, Stockholms universitet, 2005

³⁹ Lundström M, 'Ansvarstagande och normativ teori', *Statsvetenskaplig tidskrift*, vol.91, nr 3, 1988, s.224.

⁴⁰ *Ibid*, p.225.

person som utför handlingen bestämmer och bedömer den, till exempel juridisk ansvar. Bestämmer och bedömer aktören själv handlingen kan ansvaret anses vara internt, det vi vanligtvis kallar för ansvarstagande.⁴¹

⁴¹ Lundström, 1988, s.225

4. Metod

I detta avsnitt redogör jag för mitt urval av texter, för vilken metod jag valt och hur jag valt att analysera texterna. Avslutningsvis reflekterar jag kort över hur jag tycker att metoden fungerat.

4.1 Urval av texter

I ett tidigt skede av uppsatsprocessen visste jag att jag ville undersöka corporate social responsibility i relation till mänskliga rättigheter. När tiden kom för val av primärmaterial valde jag mellan de existerande ”erkända” ramverken för socialt ansvarstagande. Att valet föll på de två första principerna för Global Compact är beroende på den direkta kopplingen till mänskliga rättigheter i dessa två. Som framkommit ovan har den bristande närvaron av mänskliga rättigheter i CSR blivit omdebatterat. Det kändes därför som mest relevant att avgränsa mig till princip 1 och 2 och kunna gå djupare in i dessa två som specifikt handlar om mänskliga rättigheter istället för att brett försöka fånga mänskliga rättigheter i samtliga tio principer. Jag har således använt mig av de två första principerna av Global Compact som mitt primärmaterial. Det finns olika versioner av Global Compact, bland annat finns det en på den svenska regeringens hemsida, en översatt version.⁴²

Jag har dock valt att använda den version vilken finns att hämta på flertalet FN hemsidor och den version jag använder i min undersökning kommer från FN:s hemsida för Global Compact.

4.2 Innehållsanalys

När man vill analysera texter finns det ett antal olika metoder att välja mellan, man kan göra en argumentationsanalys där man tar fast på hur man argumenterar för det man vill framföra i texten. En annan metod är innehållsanalys där innehållet i texterna ställs i centrum. En form av innehållsanalys kan vara en så kallad diskursanalys där man fokuserar på hur verkligheten konstrueras genom språket.⁴³

Jag har valt att göra en innehållsanalys av princip 1 och 2 i Global Compact. Att jag valde innehållsanalysen då jag vill få en metod för att systematiskt kunna finna relevant information för att kunna undersöka min problemformulering. Innehållsanalys kan göras både kvantitativt

⁴² Regeringskansliet, FN:s Global Compact, <http://www.regeringen.se/sb/d/2657/a/142479>, 2012

⁴³ Watt Boolsen M, *Kvalitativa analyser – Forskningsprocess, människa, samhälle*, Gleerups Utbildning AB, Malmö, 2007, s. 93, 140, 169.

och kvalitativt. Den kvantitativa innehållsanalysen tar fast på att räkna exempelvis ord i en text. Då jag är intresserad av att undersöka om jag i texterna kan finna tendenser till maktförskjutning är inte ett kvantitativt tillvägagångssätt lämpligt. Jag har därav valt att arbeta med kvalitativ innehållsanalys och har i stora drag följt Boolsens steg för steg beskrivning av kvalitativ innehållsanalys.⁴⁴ Hon poängterar problemformuleringen och syften med analysen och den betydelse den har för valet av texter. Som jag påpekat ovan gjorde jag mitt urval av texter baserat på att de var de två texter i Global Compact som specifikt berörde mänskliga rättigheter. Skulle jag haft mer tid och resurser till mitt förfogande kunde jag tittat på samtliga tio principerna men för att kunna gå tillräckligt djup på den tid jag haft till förfogande anser jag att de två första principerna utgör en lämplig avgränsning.

När man gör textanalys är det viktigt att vara källkritisk och att göra kontextuella bedömningar av de enskilda texterna. En källkritisk bedömning görs genom att ta ställning till källornas tillgänglighet, relevans, autenticitet och trovärdighet.⁴⁵ En värdering med utgångspunkt i dessa fyra kriterier brukar vanligtvis ses som uttryck för källornas validitet.⁴⁶ De texter jag valt är FN dokument som är lätt tillgängliga på FN:s egna hemsidor och i allra högsta grad får betraktas som relevanta då de är de ursprungliga källorna till det jag vill studera. De är autentiska texter med hög trovärdighet.

Praktiskt har jag gått till väga på så sätt att jag i växelverkan gått från principerna, mitt primärmaterial, till teorier och tillbaks till principerna igen. Genom att göra initiala läsningar av principerna, tar del av tidigare forskning och artiklar i ämnet, har jag utmejslat ett par centrala begrepp som jag sen sökt teorier om. De centrala begreppen är makt, tolkningsföreträde och ansvar. Här har jag tänkt ganska pragmatiskt och sökt efter teorier som varit relativt tydliga i sina operationella definitioner av begreppen. Därefter har jag återigen gått tillbaka till mitt primärmaterial och gjort en form av pilotstudie för att se om de teorier och definitioner jag funnit skulle vara användbara som analytiska redskap.⁴⁷ Med utgångspunkt i denna pilotstudie och de valda teorierna har jag konstruerat en analytisk ram som jag sedan använt i min läsning och analys av principerna. Delar i denna analytiska ram

⁴⁴ Boolsen, 2007, s.94-95.

⁴⁵ Grønmo S, *Metoder i samhällsvetenskap*, Liber AB, Malmö, 2004, s.191.

⁴⁶ Denscombe M, *Forskningshandboken – för småskaliga forskningsprojekt inom samhällsvetenskapen*, Studentlitteratur, Lund, 1998, s.301.

⁴⁷ Boolsen, 2007, s.94.

kan man se som en form av kodningsregler som jag sedan kunnat använda när jag bearbetat och analyserat mina valda texter.

4.3 Analysram

För konstruktionen för analysramen har jag huvudsakligen tagit utgångspunkt i Franzéns teori om relationell makt.⁴⁸ I sin text lyfter han hur man kan närma sig de centrala begreppen i makttriangel diskurs, resurs och kontext. Franzén beskriver också hur man kan studera de olika relationer som är i centrum för det man studerar. Till detta har jag sedan fogat begreppen tolkningsföreträdare och ansvar. Nedan har jag sammanfattat min analysram.

- Identifiera den centrala eller de centrala relationerna
 - Vilka parter eller aktörskategorier är involverade?
- Vilken eller vilka diskurser är verksamma här?
 - Vad åstadkommer de (diskurserna)?
- Vilka resurser står på spel?
 - Vilka resurser finns för närvarande fördelade i relationerna? (ex. vem är organiserad och hur?)
 - Vad?
 - Hur? (Internt-externt)
 - Varför?
- Hur ser kontexten ut?
 - Möjliggör den nya öppningar och allianser eller befäster den endast de befintliga maktrelationer som vi började med?
 - Genomgripande - en typ av kontext som man i regel alltid måste räkna med i varje maktrelation.
 - Förhållande till tredje part. Avsiktliga eller tillfälliga. Avsiktliga - där handlar det ofta om organiserat samarbete eller allianser. Tillfälliga – behöver inte bara vara en aktör utan kan också handla om anonyma krafter och kan vara sådant som exempelvis ekonomiska konjunkturer eller trender.
- Vem har tolkningsföreträdare?
- Vilken typ av ansvar handlar det om?
 - Kausalt ansvar
 - Uppgiftsansvar
 - Påföljdsansvar
 - Juridiskt/moraliskt ansvar
 - Politiskt ansvar

⁴⁸ Franzén, 2005, s.94.

Med denna ram som grund har jag sedan återigen gått in i texter, läst, markerat och analyserat i en ständig växelverkan.

4.4 Metodkommentar

Ett problem som kan uppkomma vid kvalitativa innehållsanalyser är hur det perspektiv forskaren valt kan påverka dels urvalet och dels tolkningarna av texterna. Vad gäller urvalet har jag valt att gå till ursprungskällan för det problem jag vill studera. Det finns i sig andra dokument skrivna inom FN som behandlar relationen mellan företag och socialt ansvarstagande men då jag ansåg att det var viktigt att välja ut texter som ger ramen för företagets verksamhet så föll valet på princip ett och två i Global Compact och som jag finner relevanta för min problemformulering.

Mina teoretiska perspektiv påverkar självklart min analys av primärmaterialen. Vid min läsning av olika maktteorier kom jag fram till att det relationella maktbegreppet var det begrepp som minst innehöll uttalade förgivettagande om karaktären på maktrelationerna. Att helt fria sig från det teoretiska perspektivets inflytande är svårt.

5. Analys

I detta avsnitt analyserar jag innehållet i de två första principerna i Global Compact utifrån det analytiska ramverk jag skapat i syfte att kunna besvara min frågeställning.

5.1 Princip 1 i Global Compact

Identifiera den centrala eller de centrala relationerna

Den centrala relationen i princip 1 är den mellan företag och mänskliga rättigheter. Men det finns även andra relationer närvarande. Framförallt relationen mellan FN och företag. FN påtar sig genom formuleringen av principen ett agerande för att skapa nya omständigheter som kan vägleda företagen i den nya globala ekonomin. Företagen etablerar sig i nya sammanhang, nya kontexter där inte alltid spelregler är klara för dem. Något som medför risker för övertramp och kränkningar av mänskliga rättigheter. I principen lyfts även relationer mellan företag och stater, regeringar organisationer och enskilda.

Vilken eller vilka diskurser är verksamma här och vad åstadkommer de?

Den övergripande diskurs som kommer till uttryck i princip 1 handlar om hur den globala kapitalismen kan utvecklas på ett socialt ansvarstagande sätt. Då Global Compact, och principerna, utarbetats och antagits genom FN kan man också se FN som en *Primary Definer*, den aktör som tolkar vad detta sociala ansvarstagande sätt innebär. Genom att se till att företagen inte riskerar att kränka mänskliga rättigheter kan företagen lägga grund för ett förtroendekapital. Deras rykte i de globala konsumenternas, och andra intressenters ögon, kommer på så sätt att bli bättre. Detta i sin tur kommer att vara ekonomiskt gynnsamt för företagen. Men det sociala ansvarstagandet kan även leda till högre produktivitet inom företagen om till exempel de anställda, där företagen är verksamma, ges bättre och rimligare arbetsvillkor.

Vilka resurser står på spel och vilka resurser finns för närvarande fördelade i relationerna?

De huvudsakliga resurserna som står på spel är de mänskliga rättigheterna. Dock handlar det naturligtvis också om företagets ekonomiska resurser och deras anseende. Genom att kränka mänskliga rättigheter kan både de ekonomiska resurserna och företagets goodwill riskeras. Jag har valt att närma mig resurserna genom att ställa mig frågorna, vad, hur, och varför?

Vad: Resurserna som står på spel avgränsas på olika sätt i texten. Det poängteras till exempel om rättigheter som är relevanta för företagets kärnverksamhet. Att företagen kan, genom att agera socialt ansvarsfullt, främja och hjälpa till att höja normerna i de kontexter där dessa inte följer den internationella nivån. Detta kräver en medvetenhet från företagens sida om potentiella mänskliga rättighetsfrågor. Allt i syfte att inte kränka eller göra intrång på andras rättigheter och att undvika att ha en negativ påverkan på åtnjutandet av mänskliga rättigheter. Den miniminivå som betonas i Princip 1 är International Bill of Right och centrala ILO konventioner.⁴⁹

Hur: Här påpekas vikten av det som kallas *due diligence*, det vill säga företagets pågående process att identifiera, förebygga och mildra negativ påverkan på de mänskliga rättigheterna. Detta kan göras dels internt och del externt. Internt inom företaget genom att bygga upp en omfattande management attityd med en uttalad policy att leva upp till sitt ansvar att respektera mänskliga rättigheter. Men även att agera proaktivt och skapa kunskap om hur existerande och framtida aktiviteter kan komma att påverka mänskliga rättigheter. Att integrera policyn om mänskliga rättigheter i hela företaget och att dokumentera hur man praktiskt går till väga. Externt poängteras vikten av att kunna bedöma vilket ansvar företaget bör ta i sina relationer utanför företaget. Här bör företagen vinnlägga sig om att förstå det specifika landet och den specifika kontexten. Här påtalar FN att man bör vara särskilt uppmärksam i stater vars lagstiftning inte uppfyller den internationella normen. Men även att företaget reflekterar över sin egen påverkan, vad de kan påverka och hur de kan motverka risker i allt från produktionen över personalpolitik till lobbyverksamhet. Härutöver bör företagen också vara uppmärksamma på sina relationer till regeringar, affärskontakter etc. och de risker som kan finnas i dessa.⁵⁰

Varför: Om företagen kan skapa en medvetenhet om och mildra risken för att kränka mänskliga rättigheter kommer detta att innebära en ökad legitimitet för företagen hos globala konsumenter och intressenter. Det kan också få en direkt påverkan på företagets produktivitet i de stater där de etablerar sig då de kan erbjuda bättre och rimligare villkor för de anställda, vilket också kan, som det skrivs, öka de anställdas benägenhet att stanna kvar. Men även påverka och lägga grund för att goda relationer kan byggas med lokala styren.

⁴⁹United Nations, Global Compact, Global Compact Principle One

⁵⁰ Ibid.

Avslutningsvis i dokumentet påtalar FN hur utmanande det kan vara för företag att prata med sina chefer och anställda men även med externa aktörer om mänskliga rättigheter.⁵¹ Här intar FN en mer pedagogisk hållning och förklarar de fördelar det kan innebära om man kan tydliggöra och implementera detta i organisationerna och få de anställda att arbeta i enlighet med de mänskliga rättigheterna.

Hur ser kontexten ut? Möjliggör den nya öppningar och allianser eller befäster den endast de befintliga maktrelationer som vi började med?

I den första principen möjliggörs nya öppningar för företagen genom att avstå från att ha en negativ inverkan på åtnjutandet av de mänskliga rättigheterna. Det kan också utgöra ett ömsesidigt tryck de företag emellan som skrivit på Global Compact vilket kan både sporra de i sina ambitioner men även leda fram till allianser de emellan.

FN befäster sin roll som 'global väktare' genom att föreskriva att företagen inte förväntas att överskrida nationell lagstiftning. I de fall som nationell lagstiftning står i direkt konflikt med internationella normer bör fortfarande företagen följa den nationella lagstiftningen. Här poängterar FN att det kan finnas andra vägar att stödja andan för normerna för internationella mänskliga rättigheter. Detta tolkar jag som att företag genom att inte följa nationell lagstiftning i dessa fall kan skapa andra risker, det vill säga lägga grund för konflikter stater emellan.

Genomgripande (en typ av kontext som man i regel alltid måste räkna med i varje maktrelation)

I Principen finns konstant en implicit konflikt mellan västvärlden och dess referens- och normsystem och resterande länder i världen. Detta kommer till uttryck i olika passager i texten "If national law falls short of international standards[...]"⁵², "[...]" "In areas where there is weak governance, the risk of infringing human rights may be greater because of the context."⁵³

⁵¹United Nations, Global Compact, Global Compact Principle One

⁵² Ibid.

⁵³ Ibid.

Förhållande till tredje part.

De avsiktliga relationerna handlar i huvudsak om FN och företag, men även relationer eller allianser med andra affärspartners och loka styren tas upp. Tillfälliga relationer i texten är framförallt mellan företag och konsumenterna globalt sett. Konsumenternas ökade medvetenhet om var varorna (deras konsumtionsartiklar) kommer ifrån och under vilka förhållande de tillverkas vinner allt större inflytande som företagen måste förhålla sig till.

Vem har tolkningsförträde?

Huvudsakligen är det FN som är den part vilken har tolkningsförträde i princip 1. FN uttrycker sina åsikter och ställningstaganden om vad företagen bör tänka på när de bedriver sin verksamhet globalt. FN pekar också ut vad företagen bör fokusera på för att kunna ta sitt ansvar och respektera de mänskliga rättigheterna; hur företagen skall skaffa information om det aktuella landets förhållande till mänskliga rättigheter, hur de skall förhålla sig i sin egen verksamhet och de konsekvenser denna kan ge, men även i sina relationer till regeringar, affärspartner etc. FN gör sig dock också till uttolkare av hur företagen skall kunna ha en vid och omfattande attityd till mänskliga rättigheter internt.

På ett par punkter lämnas tolkningsförträdet åt företagen. Detta uttrycks bland annat genom: "Business [...] opportunity to promote and help raise standards in countries where protection of human rights is insufficient, especially in ways that are strategically relevant to its core business."⁵⁴ FN menar således att företag har möjlighet att, i stater där mänskliga rättighetsfrågor inte är tillräckliga, skapa en högre standard i dessa stater, speciellt höja standarden i de frågor som är strategiskt relevanta för företagets kärnverksamhet. Här lämnar FN öppet för företagen att själva tolka vilka rättighetsfrågor som är relevanta att arbeta med.

Det finns ytterligare ett antal passager i texten, där det uttrycks värderingar som det lämnas åt företagen att tolka innebörden av. Till exempel: "*However, some actual or potential impacts will require special consideration, for example, where the actual or potential impacts are **very serious** and/or there is a **strong connection** between the company and the abuse.*"⁵⁵

Konsumenterna som utgör det jag ovan kallat för tillfällig tredje part antar en passiv roll i princip 1. Likaså gör de stater som företagen antas verka i och företagens anställda i de stater de är etablerade i. Deras åsikter och tolkningar ges det inte utrymme för i princip 1.

⁵⁴ United Nations, Global Compact, Global Compact Principle One

⁵⁵ United Nations, Global Compact, Global Compact Principle One, författarens fetstil.

Konsumenterna och intressenterna används istället som en legitimerande grund för Global Compact och för att företagen skall respektera mänskliga rättigheter.

Vilken typ av ansvar handlar det om?

I Global Compact princip 1 kan utläsas att individer, organisationer och företag har ansvar att respektera de mänskliga rättigheterna. Detta skulle man kunna tolka som en form av uppgiftsansvar då företagen via princip 1 får i uppgift av FN att via olika åtgärder främja respekten för de mänskliga rättigheterna. Jag anser dock att det övergripande i princip 1 är det kausala ansvaret. Ett ansvar som både kan vara positivt och negativt. Stor del av texten i princip 1 handlar om hur företag kan antingen stärka eller kränka mänskliga rättigheter genom sina handlingar. Det finns också delar av texten som pekar på ett påföljdsansvar där till exempel konsumenternas normsystem kan utgöra grund för detta ansvar. I dem delar där FN pekar på de faktorer som kan bestämma den potentiella påverkan som företagets verksamhet kan leda till lyfts också ett kausalt ansvar som också kan leda till ett juridiskt ansvar. Intressant är att det i texten görs en åtskillnad i företags och staters relation till mänskliga rättigheter. Företagen har som det uttrycks ett ansvar att respektera medan stater har en plikt.

5.2 Princip 2 i Global Compact

Identifiera den centrala eller de centrala relationerna

Den centrala relationen i princip 2 är den mellan företag och andra aktörer så som andra företag, regeringar, organisationer, individer och enskilda. Då princip två behandlar företags medverkan (förhindrande av medverkan) till kränkningar av mänskliga rättigheter är relationen mellan företag och de mänskliga rättigheterna även, precis som i princip 1, central. Dock ligger fokus i princip 2 på *medverkan* till kränkningar orsakat av annan part och rekommendationerna av FN för företags åtgärder för att inte riskera att bli medverkande till rättighetskränkningar. Därav blir relationen mellan företag och den andra parten (annat företag, regering etc) den mest centrala relationen, enligt mig.

Vilken eller vilka diskurser är verksamma här och vad åstadkommer de?

Den övergripande diskursen vilken kommer till uttryck i princip 2, är den om risken att företag blir medverkande till kränkningar av de mänskliga rättigheterna. Företag kan på flera olika sätt medverka till rättighetskränkningar; genom att vara direkt involverade, genom att kränkningarna gynnar företaget, men även involverade på så sätt att de är inaktiva vid

övergrepp av de mänskliga rättigheterna. I diskursen i princip 2 är det dock inte bara risken för att företag medverkar till rättighetskränkningar som kommer till uttryck. Risken för att anklagas för medverkan eller en risk för ”påstådd” medverkan kommer ofta till uttryck inom diskursen.

Vilka resurser står på spel och Vilka resurser finns för närvarande fördelade i relationerna?

De huvudsakliga resurserna som står på spel är företagets anseende. Genom att vara medverkande och involverade i kränkningar av de mänskliga rättigheterna finns risken att anklagas för ”påstådd” medverkan till övergrepp på de mänskliga rättigheterna. Det finns en risk att pekas ut och med denna risk finns det även en risk för en förtroendeförlust för företaget. De mänskliga rättigheterna är i princip 2, precis som i princip 1, en resurs vilken står på spel, dock är företagets anseende den resurs som kommer till störst i uttryck i principen. För att närma mig resurserna har jag, likt gällande princip 1, valt att ställa mig frågorna vad, hur, och varför?

Vad: Minska risken för medverkan eller ”påstådd” inblandning i kränkningar av de mänskliga rättigheterna. Här tar man således ett steg ytterligare utöver företagets direkta företagsaktivitet och dess inverkan på de mänskliga rättigheterna.

Hur: Risken för påstådd inblandning eller medverkan till kränkningar av de mänskliga rättigheterna minskar för ett företag genom att det tillämpar *due diligence*, det vill säga ett systematiskt tillvägagångssätt, för att kunna bli medvetna om, förebygga och mildra risken för involvering i kränkningar.⁵⁶ Liket i princip 1, kan detta göras internt och externt. Internt innefattar detta även att bygga upp en omfattande management attityd med en uttalad policy dels för att respektera de mänskliga rättigheterna inom företaget och dels även för att öka medvetenheten inom företaget, för kända mänskliga rättighetsproblem, inom ramarna för företagets verksamhet.

Externt poängteras vikten av relationer mellan företaget och andra aktörer, så som exempelvis andra företag och stater. En del av det externa är även att identifiera de delar av företagets verksamhet som har den största sannolikheten att sammanlänkas med kränkningar av mänskliga rättigheter.

⁵⁶ United Nations, Global Compact, Global Compact Principle Two

Varför: Genom ett tillämpande av *due dilligence* minskar företaget risken för att medverka, eller risken för att påstås medverka, till kränkningar av mänskliga rättigheter. Genom att identifiera samarbetspartners vilka det kan finnas en risk för kränkning av mänskliga rättigheter men även genom att identifiera de delar av företaget vilka har störst sannolikhet att sammankopplas med en annan parts rättighetsövergrepp.⁵⁷ Detta för att minska risken att företag skall bli rättsligt ansvariga för inblandning i kränkande av mänskliga rättigheter som annan part utfört. Men även för att företag skall undvika att bli utpekade av andra aktörer så som fackföreningar, non govenmental organizations, etc. vilka kan ha en bredare syn, än den som kommer i uttryck i princip 2, på vad ”medverkan” eller ”inblandning” i kränkningar av de mänskliga rättigheterna kan innebära.

Hur ser kontexten ut? Möjliggör den nya öppningar och allianser eller befäster den endast de befintliga maktrelationer som vi började med?

Globaliseringen har medfört att företag är aktiva på den globala marknaden och etablerar sig i stater där de mänskliga rättigheterna värderats lågt, eller där statens möjlighet att hantera dessa frågor är begränsad. I dessa fall är det speciellt viktigt att företag främjar och respekterar mänskliga rättigheter. Globaliseringen öppnar för allianser mellan olika stater och företag, dock kan detta även innebära, för att anknyta till exemplet ovan, att den befäster befintliga maktrelationer så som mellan företag och stat, i vilken mänskliga rättigheter inte respekteras. Med detta menar jag att maktrelationen utgörs av ett västerländskt företag och en stat med vag respekt för mänskliga rättigheter. Detta befäster en maktrelation mellan västvärlden och resten av världen.

Civilsamhället har vuxit fram i länder där staten varit svag i att försvara mänskliga rättigheter, vilket gjort att alienationen bland människor vuxit. Non governmental organizations av olika slag har istället tagit rollen som påverkare både på det allmänna, civilsamhället, och dagordningen för marknaden.

Ökat behov av transparens inom företagsvärlden har lyfts av både globaliseringen och civilsamhällets framväxt. Informationsteknologin och den globala kommunikationen gör att företagen inte har råd att dölja dåliga eller ifrågasatta praktiker.

⁵⁷ Ibid

I princip 2 impliceras att det är svårt för företagen att skydda sig mot de risker som affärskontakter, entreprenader, konsulter, anställda etc. kan innebära. Detta kan sammanhålla med att företaget har en svagare position då de inte besitter samma kunskap om den aktuella staten som dessa affärskontakter kan besitta. Istället för att skapa goda relationer med de stater med ”svagt styre”⁵⁸ som företagen är involverade i öppnar det för möjligheterna att skapa allianser med andra aktörer i civilsamhället som exempelvis, NGO’er, aktionsgrupper, partier, etc. som lyfter frågor som gör det lättare för företagen att verka för mänskliga rättigheter. Men det är även viktigt för företagen att skapa allianser med mer anonyma aktörer som via internet kan sprida information globalt om företagets agerande. Här blir då öppenhet och transparens viktigt.

Genomgripande (en typ av kontext som man i regel alltid måste räkna med i varje maktrelation)

Precis som i princip 1 finns det en implicit konflikt mellan västvärlden och dess referens- och normsystem och de staterna med ”svagt styre”. I princip 2 tar detta sig i uttryck exempelvis genom: *”The risk of complicity in human rights abuse may be particularly high in areas with weak governance [...]”*⁵⁹ eller *”The growth in private investment has witnessed companies expanding operations to countries previously untouched by global markets. In some instances, these countries have poor human rights record and/or the capacity of the state to address these issues is limited.”*⁶⁰ Genomgående i princip 2 beskrivs situationer där det är västvärldens perspektiv och västvärldens företag som etablerar sig i resten av världen. Det finns endast en passage i principen som uttalar något om att detta skulle kunna handla om etablering i västvärlden: *”However, the risk of complicity exist in every sector and every country”*⁶¹

Förhållande till tredje part

De avsiktliga relationerna handlar i princip 2 i huvudsak om relationerna mellan företag och stater, andra företag, organisationer, civilsamhälle etc. Tillfälliga relationer som nämns i princip 2 är de anonyma aktörerna, som utifrån de frågor de fokuserar på, att kan sprida ofördelaktig information, rykten etc. som kan peka ut företagen som medskyldiga till

⁵⁸ United Nations, Global Compact, Global Compact Principle Two

⁵⁹ Ibid.

⁶⁰ Ibid.

⁶¹ Ibid.

begångna brott mot de mänskliga rättigheterna. Dessa anonyma aktörer kan i sin tur även innefatta, företag, organisationer eller enskilda.

Vem har tolkningsförträde?

I princip två uttolkar FN riskerna det kan innebära för företagen att ingå affärsförbindelser eller andra relationer med företag, regeringar, andra organisationer/grupper eller enskilda men även vari riskerna kan bestå. FN uttrycker vidare sina tolkningar över hur företagen skall reducera dessa risker. Huvudsakligen uttrycker FN sina åsikter och sin tolkning i relation till vad företagen kan göra i sina externa relationer för att minska dessa risker. När det kommer till vad företagen skall överväga avseende sina interna angelägenheter eller relationer lämnas större utrymme för företagens egna bedömningar, vilket även här uttrycks i värdeomdömen som till exempel "[...] situations, companies may wish to consider [...]".⁶² Även i princip 2 finns passager med värderingar där tolkningarna lämnas åt företagen, precis som i princip 1. Likaså finns intressenter som media, civilsamhället, fackföreningar etc. omnämnda i texten. Även här kan de i viss utsträckning ses som legitimerande för principen. Men till skillnad mot princip 1 uttrycks deras roll här även som ett potentiellt hot mot företagen, vilket bland annat kommer i uttryck i betoningen av 'anklagelser' men dessa aktörer ges inte eller här något tolkningsföreträde.

Vilken typ av ansvar handlar det om?

I den andra principen uttrycks att företag har ett ansvar att inte vara inblandat i kränkande av de mänskliga rättigheterna. Uppgiftsansvar innebär att en aktör får i uppgift att handla på ett sätt så att en händelse inträffar. Om man skulle välja att se "händelsen" som en icke-inblandning i en kränkning av de mänskliga rättigheterna, kan man argumentera för att företagen via princip 2 får ett uppgiftsansvar innefattande att de skall handla för att en händelse (inblandning i kränkning av mänskliga rättigheter) inte inträffar.

Men övergripande i princip 2 är det kausala ansvaret. Genom sina relationer till andra företag, regeringar, organisationer/grupper och enskilda riskerar företagen att indirekt påverka. Oavsett om företaget har haft för avsikt att påverka kan effekten av dess relation till en annan aktör leda fram till kränkning. Detta kan i sak leda till ett juridiskt ansvar där ett företag kan bli juridiskt ansvarig för en kränkning av de mänskliga rättigheterna orsakat av en annan aktör. I samband med att FN påtalar riskerna för att bli anklagad kan man tala om att

⁶² United Nations, Global Compact, Global Compact Principle Two

företagen kan få ta ett politiskt ansvar då andra intressenter kan göra en annan tolkning av händelsen som lett fram till kränkningen av de mänskliga rättigheterna.

I princip 2 framgår tre olika kontexter för ett företags inblandning i kränkningar av de mänskliga rättigheterna. En av dessa kontexter är då ett företag är direkt inblandat, vilket innebär att företaget bidrar via varor eller tjänster som företaget har kunskap om kommer att användas vid kränkningar av de mänskliga rättigheterna. Om ett företag har kunskap om att de bidrar till en kränkning av mänskliga rättigheter innebär det att företaget har ett moraliskt ansvar för kränkningen eller kränkningarna.

6. Sammanfattande diskussion

I detta avsnitt sammanfattar jag de indikationerna på en maktförskjutning från stater till företag i relation till mänskliga rättigheter och diskuterar dessa.

Genom min analys av princip 1 och princip 2 i Global Compact har jag pekat på att den centrala relationen är den mellan FN, företagen och mänskliga rättigheter. Sammantaget syftar båda principerna till att upprätthålla företagets anseende och ge dem ökad legitimitet (resurser) i den globaliserade kapitalistiska ekonomin. Genom sitt initiativ intar FN rollen som en *primary definer* av hur företagets sociala ansvara skall tolkas och på vilket sätt de skall hantera de risker som kan uppkomma av deras verksamhet relaterat till mänskliga rättigheter. FN agerar i rollen som pedagog, upplysare och är den som har tolkningsföreträde. Dock lämnar de samtidigt öppet för företagen att själva tolka vilka rättigheter de anser relevanta att identifiera och hur de skall förhålla sig till dessa. Återkommande lyfts från FN:s sida att företagen bör vara extra observanta i stater vars lagstiftning inte uppfyller den internationella normen.

Sett till det relationella maktbegreppet så har jag genom min analys kunnat se hur företagen relation till de mänskliga rättigheterna både kan innebära något positivt men också något negativt. Positivt i den bemärkelsen att de genom större uppmärksamhet åt mänskliga rättigheterna kan bidra till att dessa respekteras eller att de inte kränks. Negativt i den bemärkelsen att det inte finns någon tydlighet i vad det sociala ansvaret i relation till mänskliga rättigheter egentligen innebär. Genom att inte tydliggöra vilket specifikt ansvar företagen har för mänskliga rättigheter, precis som Deva påpekar⁶³, öppnas det upp för ett brett spektra av tolkningar och otydligheter. Att detta därutöver sker på frivillig grund⁶⁴ skapar inte större tydlighet.

Det relationella maktbegreppet öppnar också upp för att i texten kunna identifiera konsumenternas och andra intressenters positiva inverkan på hur företagen kan välja att agera, något som bidra till en förändrande kraft. Även om de också implicit talas om i texten som ett hot som dock kan få samma positiva effekt. Konsumenterna och intressenterna utgör på detta sätt en del i diskursen även om FN och företagen är de som huvudsakligen ges tolkningsföreträde.

⁶³ Deva, 2011, s.119-120.

⁶⁴ Wettstein, 2012, s.752.

I min analys har jag också pekat på hur företagen kan sägas få ett uppgiftsansvar från FN men huvudsakligen är det ansvar som framkommer i principerna ett kausalt ansvar av både positiv och negativ karaktär. Endast i undantagsfall lyfts detta kausala ansvar i termer av juridiskt ansvar. Merparten av diskussionerna om företagens ansvar i principerna blir av vägledande karaktär och ingen skyldighet eller plikt.⁶⁵

Maktrelationerna i de båda principerna är inbäddade i en genomgripande kontext som i huvudsak handlar om relationen mellan västvärldens norm- och referenssystem och resterande världens normsystem. Genomgående i texten är det västvärldens perspektiv och västvärldens företag som etablerar sig i resten av världen. Det finns endast en passage som uttalar något om att detta skulle kunna handla om etablering i västvärlden. ”However, the risk of complicity exists in every sector and every country”⁶⁶ Här finns ingen öppning för en förändring av maktrelationen och min tolkning är snarare att denna maktrelation får en befästade funktion.

För att återknyta till min frågeställning så är frågan om det i principerna 1 och 2 i Global Compact finns något som antyder att en maktförskjutning mellan stat och företag skulle kunna ske. Påtalandet av att företagen skall identifiera och agera i relation till rättigheter som kan vara relevant i relation till deras kärnverksamhet är en faktor som skulle kunna innebära en maktförskjutning. Detta kopplat till den ovan nämnda bristande tydlighet i företagens ansvar och att man i principerna lämnar tolkningsföreträde åt företagen. Detta lämnar öppet för företagen att tolka ansvaret för de mänskliga rättigheterna utifrån endast de rättigheter vilka är centrala för företags kärnverksamhet. Men även faktorn att man i texten lämnar åt företagen att göra en analys av det sammanhang de befinner sig i, de aktiviteter vilka kan vara lämpliga för det att företa sig och vilka relationer de ger sig in i skulle även kunna få motsvarande konsekvenser. Lika så formuleringar kring att företagen skall identifiera de mest akuta och kroniska utmaningarna som de står inför. Det finns dock en tydlig gräns i princip 1 som företagen inte för överträda och det är den där internationella rättighetsnormer står i konflikt med nationell lag i den stat där företaget är verksamt. Här skriver FN att företagen inte förväntas bryta mot nationell lag utan istället på annat sätt kan stödja andan av internationella mänskliga rättighetsnormer. Genom att bryta mot nationell lag i de här situationerna riskeras internationella konflikter.

⁶⁵ Ibid.

⁶⁶ United Nations, Global Compact,
<http://www.unglobalcompact.org/AboutTheGC/TheTenPrinciples/Principle2.html>

7. Avslutande reflektion

Min ambition med detta arbete har varit att analysera om det i princip 1 och 2 i Global Compact kan finnas tecken på att en maktförskjutning skulle kunna ske från stater till företag i ansvaret för mänskliga rättigheter. Jag har genom min analys identifierat ett antal faktorer som skulle kunna få en sådan effekt. Men samtidigt är företagens ansvar av en så pass otydlig karaktär att det kan innebära i stort sett ansvar för allt.

För att komma längre i denna fråga skulle man behöva göra en helt annan typ av studie. För framtida uppsatsarbete skulle det vara intressant att gå vidare med att närmare studera vad det är för typ av rättigheter som företag väljer att engagera sig i, hur de identifierar dessa och hur de praktiskt väljer att arbeta med dem.

Litteraturlista

Trycka källor

Deva S, 'Protect, Respect and Remedy: A Critique of the SRSG's Framework for Business and Human Rights', i Buhmann K, Roseberry L and Morsing M (ed.), *Corporate Social and Human Rights Responsibilities. Global Legal and Management Perspectives*, Palgrave Macmillan, Chippingham and Eastbourne, 2011, s. 108-126

Denscombe M, *Forskningshandboken – för småskaliga forskningsprojekt inom samhällsvetenskapen*, Studentlitteratur, Lund, 1998

Franzén M, 'I fråga om makt. Diskurser, resurser, kontexter', i Goldberg T (red.), *Samhällsproblem*, Studentlitteratur, Lund, 2005, s. 85-127.

Grønmo S, *Metoder i samhällsvetenskap*, Liber AB, Malmö, 2004

Heed P, *Frankrike brinner - En studie om det globala nyhetsrummet och etnisk representation*, Statsvetenskapliga institutionen, Stockholms universitet, 2005

Lundström M, 'Ansvarstagande och normativ teori', *Statsvetenskaplig tidsskrift*, vol.91, nr 3, 1988, s.223-239.

Watt Boolsen M, *Kvalitativa analyser – Forskningsprocess, människa, samhälle*, Gleerups Utbildning AB, Malmö, 2007

Wettstein F, 'CSR and the Debate on Business and Human Rights: Bridging the Great Divide' *Business Ethics Quarterly*, Oktober 2012, s.739-770

Wettstein F, 'Beyond Voluntariness, Beyond CSR: Making a Case for Human Rights and Justice', *I Business and Society Review*, 114:1, 2009, s. 125-152

Elektroniska källor

Regeringskansliet, FN:s Global Compact, <http://www.regeringen.se/sb/d/2657/a/142479>, senast uppdaterad 01-20-2012, Hämtad 2013-01-02

United Nations, Global Compact, Frequently asked questions, http://www.unglobalcompact.org/COP/frequently_asked_questions.html, senast uppdaterad 01-18-2012, Hämtad 2012-12-20

United Nations, Global Compact, Global Compact Principle One, 2010, <http://www.unglobalcompact.org/AboutTheGC/TheTenPrinciples/principle1.html> senast uppdaterad 01-10-2010, Hämtad 2012-12-05

United Nations, Global Compact, Global Compact Principle Two,
<http://www.unglobalcompact.org/AboutTheGC/TheTenPrinciples/Principle2.html> senast
uppdaterad 01-10-2011, Hämtad 2012-12-05

United Nations, Global Compact, Overview of the UN Global compact,
<http://www.unglobalcompact.org/AboutTheGC/index.html>, senast uppdaterad 12-01-2012,
Hämtad 2012-12-03

United Nations, Press Release SG/SM/6881,
<http://www.un.org/News/Press/docs/1999/19990201.sgsm6881.html>, 1999, Hämtad 2012-12-
22

United Nations, Global Compact, The Ten Principles,
<http://www.unglobalcompact.org/AboutTheGC/TheTenPrinciples/index.html> Hämtad 2012-
12-03